

Bilag 1. Erhvervs- og klyngepolitik i Randers, Herning og Nakskov

Dette appendiks indeholder først en introduktion erhvervs politik på lokalt (kommunalt) og regionalt niveau i Danmark. Derefter følger en oversigt over de vigtigste erhvervs politiske mål i de tre eksempelbyer, Herning, Randers og Nakskov, samt en oversigt over de væsentligste aktører og deres aktiviteter på lokalt og regionalt niveau. Opmærksomheden rettes især mod de erhvervs fremme aktiviteter, der sigter på at styrke erhvervs klynger. I slutningen af hvert byafsnit er der et oversigtsskema over de erhvervs politiske aktører, og det er indikeret hvorvidt deres aktiviteter har klynge relevans

Erhvervs politik på lokalt niveau

Danske kommuner har *ret*, men ikke *pligt*, til at føre erhvervs politik. Lov om kommuners og amtskommuners deltagelse i erhvervs udviklings aktiviteter og Lov om kommuners og amtskommuners samarbejde med aktieselskaber udgør det formelle grundlag for den kommunale indsats. Den kommunale erhvervs politik skal være af generel karakter, dvs. aktiviteterne skal komme hele eller grupper af det lokale erhvervs liv til gode² Derfor er det heller ikke tilladt at føre konkret erhvervs politik forstået som støtte til enkeltvirksomheder. Det er dog muligt for kommuner finansielt og ledelsesmæssigt at deltage i selskaber, som sælger viden, produkter og tjenesteydelser oparbejdet i kommunen. Med lovgivningen har kommunerne således mulighed for selv aktivt at medvirke til at skabe beskæftigelse og vækst, samt understøtte områdets særlige udviklings potentialer ved hjælp af generelle initiativer. De kommunale erhvervs love fra 1990'erne indikerer et øget fokus på betydning af en koordineret indsats for at skabe rammebetingelser for erhvervs livet på lokalt og regionalt niveau til forskel fra den tidligere virksomhedsrettede og konserverende erhvervs fremme, som blandt andet kunne findes i Egnsudviklingsloven (Kommunernes Landsforening, 2003; Erhvervsministeriet, 1995; Nielsen & Olsen, 1990).

De fleste danske kommuner har et lokalt erhvervs kontor, en kommunal afdeling eller en kommunal medarbejder, der har funktion som hel- eller deltid erhvervs kontakt og –rådgiver. Kommunale erhvervs kontorer drives typiske af lokale erhvervs råd med tilskud fra en eller flere kommuner. De kan også være organiserede som kommunale afdelinger eller som selvejende institutioner. De lokale erhvervs kontorer henvender sig med et bredt spektrum af serviceydelser til såvel iværksættere som eksisterende virksomheder. Erhvervs aktiviteterne kan også omfatte lokale erhvervs fremmeprojekter,

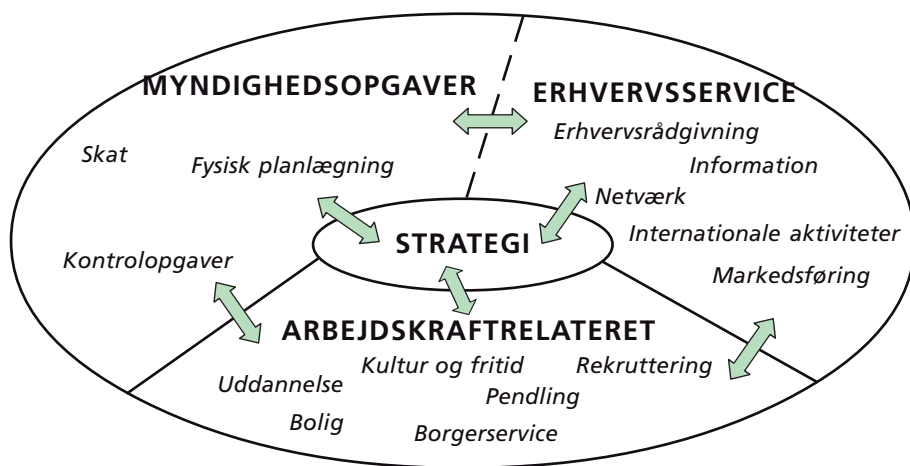
² I Lov om erhvervs udviklings aktiviteter (lov 383/1992 §1 og §2) hedder det: »Lovens formål er at fremme kommunernes og amtskommunernes medviken i den lokale erhvervs udvikling, Kommuner og amtskommuner kan alene eller i samarbejde med andre iværksætte kollektive erhvervs udviklings aktiviteter ... som stilles til rådighed for alle erhvervs virksomheder eller grupper af virksomheder.«

markedsføring af kommunen samt – for nogle af de større kommuners vedkommende - internationale aktiviteter, som for eksempel repræsentation i EU. Erhvervsrådenes aktiviteter ligger ud over den service, som kommunerne har pligt til at udøve som myndighed (Kommunernes Landsforening, 2003).

Udover de erhvervspolitiske aktiviteter, som de lokale erhvervskontorer eller en eventuelt kommunal erhvervssektion udøver, så varetager kommunerne en række erhvervsrettede myndighedsfunktioner, hvor de er i direkte kontakt med de enkelte virksomheder. Det er for eksempel godkendelse og tilsyn af virksomhederne, opkrævning af skatter, afgifter og gebyrer, for eksempel dækningsafgift og affalds- og vandafledningsbidrag samt udlæg og modning af erhvervsarealer.

Kommunerne varetager desuden en række borgerrettede serviceopgaver, der har betydning for at tiltrække de borgere, der udgør virksomhedernes arbejdskraftgrundlag. Børnepasning, skolernes kvalitet, fritids- og idrætstilbud og kulturelle tilbud er således faktorer, der har fået øget betydning i takt med intensiveringen af konkurrencen om arbejdskraft. Det gælder især den del af arbejdskraften, der udgøres af videnmedarbejdere og deres familier. Som det vil fremgå senere, er der også eksempler på at lokale erhvervsråd specifikt adresserer mere »bløde« temaer og involverer sig i aktiviteter, der for eksempel har til hensigt at skabe en mere oplevelsesrig by for både borgere og besøgende (Randers Erhvervs- og Udviklingsråd), eller aktiviteter, der søger at skabe gensidig inspiration mellem den lokale kunstscene og det lokale erhvervsliv (Herning-Ikast-Brande-Aaskov Erhvervsråd). Konkret kan ændringen også spores i den rolle, som erhvervscheferne generelt indtager i Danmark. Hvor de tidligere brugte megen tid på individuel virksomhedskontakt, indtræder erhvervscheferne i stigende grad i et mere strategisk samspil med kommunen om at udvikle og gennemføre kommunal erhvervs politik i bred forstand (Kommunernes Landsforening, 2003).

Der er således indikationer på, at der med skiftet fra industri- til videnøkonomi er behov for nye erhvervspolitiske aktiviteter på lokalt niveau, og at de

Figur 36. De kommunale erhvervspolitiske hovedområder

Kilde: Kommunernes Landsforening, www.kl.dk

øvrige kommunale opgaver og aktiviteter med betydning for virksomhederne formuleres i sammenhæng med de mere specifikke virksomhedsrettede aktiviteter, jf. figur 34. Mange af de traditionelle erhvervspolitiske aktiver som fysisk lokalitet og infrastruktur, m.m. bliver mindre afgørende for lokal økonomisk vækst. Derimod bliver virksomhedernes adgang til viden og de rigtige videnarbejdere af større betydning.

Erhvervspolitik på regionalt niveau

På regionalt niveau er erhvervsråd og kommunale erhvervssamarbejder de mest markante aktører. Kommunerne i samme region står ofte overfor de samme udfordringer, og det opfordrer til kommunalt samarbejde omkring erhvervsudviklingen. Kommuner i samme arbejdskraftsopland vil for eksempel have fælles problemer med at tiltrække kvalificeret arbejdskraft. Men kommunerne i en region kan også have forskellige styrker og svagheder, som kan danne grundlag for at etablere en arbejdsdeling i et samarbejde mellem dem. Eksempelvis kan én kommune have fordele med hensyn til bosætning, mens nabokommunen kan have særlige erhvervsmæssige fordele. Derfor ser man ofte danske kommuner arbejde sammen om erhvervspolitik med nabokommunerne³. Som det vil fremgå i det følgende, deltager alle tre case-byer i regionale samarbejder om erhvervsudvikling.

De danske amter fører også erhvervspolitik. Denne erhvervspolitik består dels i at styrke de generelle udviklingsbetingelser, som for eksempel uddannelse, transport og infrastruktur, og forbedring af de specifikke virksomhedsrettede rammebetingelser, for eksempel virksomhedsrettede uddannelsesprogrammer. Ofte arbejder amterne sammen med andre erhvervsfremmeaktører, og i de senere år er flere amter gået sammen i erhvervssamarbejder på landsdelsniveau. Eksempelvis deltager de jyske og fynske amter i det jysk-fynske erhvervssamarbejde, der blandt andet består i at arbejde for gennemførelsen af fælles projekter med betydning for hele det jysk-fynske område, mens Storstrøms og Vestsjællands amter er gået sammen i et lignende samarbejde, Vestsjælland-Storstrøm Erhvervssamarbejdet (De Jysk-Fynske Amter, Kommuner og Erhvervsministeriet, 2000; www.vestsjaelland-storstroem.dk). Det er også ofte amterne, der administrerer EU's regionale erhvervsudviklingsprogrammer, samt for eksempel Mål 2 midler til uddannelsesaktiviteter, hvilket i en vis forstand også kan betragtes som regionale erhvervsfremmeaktiviteter. Amterne har i de senere år også været medvirkende til at opbygge og finansielt støtte regionale erhvervs- og videncentre, blandt andet med det formål at styrke regionale erhvervsklynger.

I den forestående Strukturreform er det regionale erhvervsfremme niveau opprioriteret i forhold til tidligere. I de nye *regioner* skal der således nedsættes *regionale vækstfora* med ansvar for at udarbejde *regionale erhvervsudviklingsstrategier*.

³ 240 ud af 275 kommuner deltager i et erhvervspolitisk samarbejde der krydser en kommunegrænse (www.kl.dk).

Erhvervs- og klyngepolitik i Herning

Herning-Ikast-Brande-Åskov Erhvervsråd

Erhvervspolitikken i Herning er tæt forbundet med erhvervspolitikken i nabokommunerne Ikast, Brande og Aaskov. I 2001 blev det besluttet at sammenlægge erhvervsfremmeaktiviteterne i Herning, Ikast og Brande kommuner i et fælles erhvervsråd, Herning-Ikast-Brande Erhvervsråd. Sammenlægningen af erhvervsfremmeinitiativerne for de tre kommuner skete i 2001 som erkendelse af at området er bundet sammen af et fælles arbejdsmarked og fælles erhvervs-klynger, heriblandt tekstil og beklædning samt vindenergi. Sammenlægningen skyldes endvidere, at erhvervsrådene enkeltvis tidligere havde vanskeligt ved at yde kvalificeret bistand til erhvervslivet. Det var for få ressourcer til at sætte sig ind i relevante forhold om de forskellige lokale brancher. Derfor valgte Aaskov Erhvervsforening for nylig at tilslutte sig samarbejdet. Med deltagelsen i erhvervsrådet får Aaskovs erhvervsliv mulighed for »at holde sig videns- og uddannelsesmæssigt trimmet«.⁴

I dag er *Herning-Ikast-Brande-Aaskov Erhvervsudviklingsråd (HIBAE)* en selvstændig enhed. I bestyrelsen sidder kommunaldirektørerne fra de deltagende kommuner. I sit daglige arbejde lægger HIBAE vægt på generel erhvervsservice, internationalisering, iværksættere, uddannelse og forskning. Erhvervsrådet har følgende permanente aktiviteter: Sekretariat for Erhvervs-knudepunkt Midtjylland, markedsføring af HI-PARK, Midtjysk Teknologicenter, Euro Info Center, Herning-Ikast-Brande Erhvervskontor samt Erhvervsudviklingsprogrammet.

HIBAE har også et stærkt fokus på de regionale kompetenceklynger. Således er HIBAE blandt andet involveret i Træets kompetenceformidling, der er et 2-årigt udviklingsprojekt, hvis målsætning er at sikre fundamentet for træ- og møbelindustriens fortsatte eksistens i regionen.

HIBAE har blandt andet været igangsætter af Midtjysk Lederforum, som er et netværk af midtjyske topledere. HIBAE har også været med i mere kreative aktiviteter, for eksempel *Socles du Monde* projektet, hvor kunst- og erhvervslivet mødes og skaber værker i samarbejde. Formålet med projektet er ude på virksomhederne at skabe nye og skæve tanker, som kan øge dynamikken og arbejdsglæden og skabe udvikling, fornyelse og innovation. Projektet har været en succes. I 2003 deltog mere end 30 virksomheder og kunstnere i den nu årligt tilbagevendende begivenhed (www.soclesdumonde.dk).

HIBAE er endvidere hjemsæde for *Erhvervsknudepunkt Midtjylland*. Partnerne heri er Herning, Ikast, Brande, Aaskov, Trehøje, Aulum-Haderup og Videbæk kommuner, de lokale erhvervsråd, amtet, Det Regionale Arbejdsmarkedsråd, Uddannelsesrådet for Herning-Ikast, Dansk Arbejdsgiverforening samt LO Ringkøbing Amt. Formålet at fremme den erhvervsmæssige, arbejdsmæssige og uddannelsesmæssige udvikling i området. Redskabet her til er en videnskaberet dialog mellem myndigheder, organisationer, erhvervsfremmeaktører, uddannelsesinstitutioner og erhvervsliv. Udviklingen af et stadigt tættere og mere tillidsfuldt samarbejde mellem de deltagende parter

⁴ Formand Ebbe Andersen, Aaskov Erhvervsforening, i *Inforama* (www.erhvervsraadet.dk).

skal gøre det naturligt at løse opgaver sammen. Visionen er, at Midtjylland skal være en af Europas mest attraktive regioner for idéskabere, produktudviklere og iværksættere.

HIBAE er sekretariat for en række udviklingsprojekter støttet af blandt andet Ringkøbing Amt, EU og forskellige interesseorganisationer, blandt andet Herning/Ikast Håndværker- og Industriforening, Håndværksrådet og Foreningen Herning-Ikast Transportcenter. HIBAE formidler også information og salg af grunde i HI-Park, mellem Herning og Ikast.

Ringkøbing Amt

Ringkøbing Amt har i 2001 formuleret følgende overordnede mål for sin erhvervs politik:

At fremme en erhvervsmæssig bæredygtig udvikling, der medvirker til at skabe vækst hos virksomhederne og dermed danne grundlag for en forbedring af konkurrenceevnen, øget indtjening og gode beskæftigelsesmuligheder. (Ringkøbing Amt, 2001: 3).

Ringkøbing Amt deltager i det Jysk-Fynske erhvervssamarbejde. Amtet har opstillet 8 sigtepunkter, der anses som centrale for den fremtidige erhvervs-politiske indsats, tabel 8. Det tredje sigtepunkt omhandler styrkelse af kompetenceklynger, og i punkt 4 og 5 nævnes henholdsvis infrastruktur indenfor I/T kommunikation og transport samt energi- og miljøområdet som erhvervsmæssige områder, man konkret vil styrke. Udvikling og udveksling af viden indenfor disse områder vil amtet søge at fremme ved oprettelse af en række videncentre (Ringkøbing Amt, 2001). Endvidere hedder det i erhvervs politikken, at de regionale og lokale erhvervsfremmeaktører lægger vægt på at støtte virksomhederne til at indgå i kompetenceklynger, lokalt/regionalt og internationalt, og at amtet vil understøtte det via analyser og metodeudvikling.

Tabel 9. Sigtepunkter for Ringkøbing Amts erhvervs politik

1. Arbejdsmarked. Ringkøbing amt vil fastholde, tiltrække og udvikle arbejdsstyrken ved blandt andet at satse på uddannelse og kultur	5. Energi og miljø. Amtet vil synliggøre den erhvervsmæssige styrkeposition indenfor energi- og miljøområdet
2. Virksomhedsudvikling. Amtet vil fremme virksomhedsudvikling, herunder fremme innovation og vækst samt etablering af nye virksomheder	6. Turisme. Amtet vil fortsat udvikle en bæredygtig og tilgængelig turisme
3. Viden. Amtet vil fremme videnniveauet i regionen, eksempelvis ved at fremme betingelserne for forskning, kompetenceklynger og internationalisering	7. Samarbejde. Amtet vil fremme samarbejde og koordinering mellem kommuner, organisationer, virksomheder, m.m. med henblik på at opnå en optimal effekt af ressourcenerne. Amtet vil endvidere medvirke til, at Landsdelscenter Midt-Vest bliver et "lokomotiv" til gavn for hele regionen.
4. Infrastruktur. Amtet vil fremme infrastruktur indenfor IT/kommunikation og transport	8. Landdistrikter. Amtet vil medvirke til at sikre landdistrikterne i amtet som attraktive områder for erhverv og bosætning

Ringkøbing Amt har i 2003 gennemført et analysearbejde for at afdække erhvervsklyngerne i amtet og mulighederne for at udvikle en klyngepolitik

på amtsligt niveau. I analysen peges der på en række mulige indsatsfelter i den regionale erhvervsfremme, der kan være med til at styrke de udvalgte rammebetingelser for seks erhvervspecialiseringer. Tre sådanne indsatsområder er: 1) øget dialog mellem uddannelsesinstitutioner og virksomheder samt mellem uddannelsesinstitutioner internt, 2) flere videregående uddannelser skal tilbydes i regionen og 3) flere koblinger mellem virksomheder og videnscentre (blandt andet Center for Underleverandører (CFU), Videncenter for Fødevarerudvikling (VIFU), Birk Innovation & Research Centre (BIRC), HIH Vind og Nordvestjysk Energi- og Miljøcenter (NOVEM)) (Ringkøbing Amt, 2003).

Ringkøbing Amt støtter desuden *Ringkøbing Amts Erhvervsservicecenter* (tidligere TIC Ringkøbing Amt), placeret i NOVEM i Holstebro, som giver uvildig og gratis rådgivning for små og mellemstore virksomheder. Amtet er desuden igangsat og tovholder på flere virksomhedsudviklingsprojekter, for eksempel *FUTURA - Projekt for virksomhedsudvikling*. Amtet støtter følgende videncentre *HIH Vind*, *Center for underleverandører*, *Videncenter for fødevarerudvikling (VIFU)* og *Erhvervsakademi Midtjylland Innovation*.

Landsdelscenter Midt-Vest

Landsdelscenter Midt-Vest er et samarbejde mellem 4 kommuner: Struer, Holstebro, Herning og Ikast. Samarbejdet har det formål at udvikle regionen inden for 4 fokusområder: infrastruktur, erhvervsudvikling, fritid og kultur. Formålet med Landsdelscenter Midt-Vest rækker således ud over det rent erhvervspolitiske, idet landsdelscentersamarbejdet mere generelt skal medvirke til at sikre en fortsat udvikling af det midt- og vestjyske område. Landsdelscentrets sekretariat er bemandet med 2 medarbejdere. Sekretariatets placering følger formandskabet i Landsdelscentret, der roterer hvert andet år mellem de 4 byer. Sekretariatet tager initiativer til både udarbejdelse af strategiplaner og egentlige projekter. De deltagende kommuner bidrager økonomisk med et fast tilskud til Landsdelscentersekretariatet og bidrager endvidere med arbejdskraft i projektgrupper samt i Landsdelscenterets direktion og bestyrelse. Midt-Vest støtter flere af videncentrene i regionen og har blandt andet været en af initiativtagerne til Center for Underleverandører.

Det Midtjyske Bysamarbejde

Herning har i september 2004 indgået aftale med 9 andre byer i regionen for at styrke erhvervsudviklingen i den kommende Region Midtjylland - *Det Midtjyske Bysamarbejde*. Samarbejdet består af byerne Randers, Bjerringbro, Grenaa, Herning, Holstebro, Horsens, Silkeborg, Skanderborg, Viborg og Århus. Fælles for byerne er, at de i fremtiden kommer til at ligge i samme region, Region Midtjylland. Endvidere er det opfattelsen i byerne, at de udgør en sammenhængende region, hvor det i fremtiden vil være mere hensigtsmæssigt sammen at konkurrere mod andre regioner end indbyrdes. Samarbejdet baserer sig på den filosofi, at de større byer skal være lokomotiver bag fremtidens udvikling og vækst i det danske samfund. Parterne i samarbejdet har opstillet tre konkrete hovedmål: 1) At etablere et vækstsamarbejde, der agerer offensivt i forhold til innovation og styrkelse af rammevilkårene for regional vækst, 2) at være formidler og iværksætter af samarbejder,

hvor uddannelsesinstitutionerne indgår, og 3) at videreudvikle de særlige styrkepositioner, der kendetegner regionen gennem konkrete projekter med virksomheder og videninstitutioner.

HIH Vind

Ringkøbing Amt er hjemsted for en række af verdens førende vindenergi-virksomheder, blandt andet Bonus, Vestas og LM Glasfiber. Som led i at få etableret stærkere synergieffekter af denne tilstedeværelse er videncentret *HIH Vind* blevet etableret, hvilket er en ide, der oprindeligt udsprang af det jysk-fynske erhvervsamarbejde. Drivkræfterne i etableringen af centret har været Ringkøbing Amt, vindenergisektoren og Herning Ingeniør- og Handelshøjskole.⁵

HIH Vinds vision er at virke som et koordinerende netværksknudepunkt, der skal være med til at bringe uddannelsesinstitutionerne, forskningsinstitutionerne og vindenergibranchen tættere på hinanden for at kunne belyse og løse fælles problemstillinger for sektoren. En af de konkrete aktiviteter, som kan tilskrives videncentret er, at Herning Ingeniør- og Handelshøjskole har igangsat en line for vindingeniører og derudover organiserer forskellige efteruddannelseskurser for ansatte i vindenergibranchen. Derudover er relevante videninstitutioner i andre dele af landet også tilknyttet centret, blandt andet Ålborg Universitet og Forskningscenter Risø. HIH Vind er placeret i Birk Centerpark, da det har været vigtigt at placere det i nærheden af en uddannelsesinstitution med et niveau som kan matche behovene i branchen.

Center for Underleverandører (CFU)

Tre øvrige videncentre er etableret for at øge videnudvekslingen mellem regionens virksomheder. To af centrene har desuden et nationalt sigte. *Center for Underleverandører* er etableret med det mål at etablere et regionalt såvel som nationalt videncentre for underleverandører. Centret skal styrke især små og mellemstore industrivirksomheders competenceudvikling og muligheder for at begå sig internationalt i leverandørnetværk. CFU's vision er »at danske underleverandører kan bevare konkurrenceevnen og udbygge deres position samt opbygge et forretningsgrundlag, der medvirker til en betydende international samhandel.«

To af de centrale målsætninger for CFU er, at være omdrejningspunktet for innovativ forretningsudvikling, som skal sikre fortsat industriel vækst og tiltrækning af den nødvendige højtuddannede arbejdskraft i den Midt- og Vestjyske region, samt at udgøre et læringsmiljø, hvor der etableres et tæt samspil imellem videregående uddannelser, efteruddannelser, erhvervsfremmeaktører og innovative virksomheder (www.hih.dk).

En grund til centrets oprettelse er erkendelsen af, at det ofte er vanskeligt at opretholde tilstrækkelige kompetence og kapacitet i alle dele af produktionen og, at den tekniske ekspertise outsources til underleverandøren, for eksempel udviklingen af given komponent, mens udviklingsafdelingen hos moderselskabet nedlægges (Direktør Peter Møller, Landsdelscenter Midt-Vest).

⁵ *Ny styrke til vindenergisektoren*, i *Inforama* (www.erhvervsraadet.dk)

Centret støttes af Landsdelscenter Midt-Vest og Ringkøbing Amt. CFU er etableret med støtte fra Ringkøbing Amt, Landsdelscenter Midt-Vest og Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling. CFU er etableret som et konsortium på Handels- og Ingeniørhøjskolen Herning, med deltagelse af Dansk Industri, Dansk Metal, LO, Landsdelscenter Midt-Vest, Ringkøbing Amt, Handelshøjskolen i København og Videncentret DELTA.

Videncenter for Fødevarerudvikling (VIFU)

Videncenter for fødevarerudvikling (VIFU) er et initiativ taget af Erhvervsakademi Midt/Vest, CVU – VITA, NOVEM/Nordvækstkommunerne⁶ samt Landbrugscentret (Holstebro-Struer Landboforening). Visionen for centret er at skabe vækst gennem sammensætning af netværksgrupper bestående af erhverv, uddannelsesinstitutioner og gennem offentligt-privat samspil samt at øge samspillet med de højere uddannelser og forskningsenheder med henblik på at tiltrække viden og på sigt øge uddannelsesniveaet i regionen. Centret støttes af Ringkøbing Amt.

Erhvervsakademi Midtjylland Innovation (EMI)

Erhvervsakademi Midtjylland Innovation (EMI) har til formål at arbejde med at udvikle og etablere gunstige rammer for videndeling imellem undervisningsmiljøet på Erhvervsakademi Midtjylland og små og mellemstore produktionsvirksomheder i regionen. Vækst-miljøet har fokus på innovative videnområder, som skal afhjælpe konkrete, problemorienterede spørgsmål hos små og mellemstore produktionsvirksomheder i området. Endvidere skal det søge at styrke praksisorienterede kompetencer i undervisningsmiljøet på Erhvervsakademi Midtjylland. Initiativet støttes af Ringkøbing Amt og er udpeget som regionalt vækstmiljø af Erhvervsministeriet. Vækstmiljøet er opbygget som et konsortium, hvori parterne er CEU Herning, Herning Handelsskole, Ikast Handelsskole, Herning Ingeniør- og Handelshøjskole, Herning-Ikast-Brande-Aaskov Erhvervsråd og Teknologisk Institut.

TEKO Center Danmark

Af væsentlig betydning for tekstil- og beklædningsklyngen i Herning og omegn, primært i form af kompetenceudvikling (i tekstil- og beklædningsklyngen), er *TEKO Center Danmark* i Herning. Skolen blev etableret i 1968 og har i dag ca. 1000 elever og studerende fordelt på forskellige uddannelser, blandt andet beklædningshåndværker og designteknolog. De lokale tekstilvirksomheder har historisk set været tæt involveret i udviklingen af skolens uddannelser, som i stigende grad får et højere videnindhold (for eksempel design, proces og handel på tekstil- og beklædningsområdet). Uddannelserne på TEKO tilpasses løbende i indhold og niveau for at placere skolen som en central leverandør og sparringspartnerne for tekstil- og beklædningsområdet. Den grundlæggende filosofi er, at uddannelserne skal udvikles i samarbejde med erhvervslivet for at holde uddannelserne ajour med udviklingen i branchen og tilbyde de egenskaber og kompetencer, som virksomhederne efterspørger.⁷

⁶ Holstebro, Struer, Vinderup, Lemvig, Thyholm og Ulfborg-Vemb Kommuner

⁷ *TEKO Klær sig på*, Interview med Rektor Anne Mette Zachariassen, TEKO, i *Inforama*

Tabel 10. Erhvervsfremmeaktører og - initiativer i og omkring Herning

Aktør / initiativ	Ydelse / arbejdsområde	Lokalisering	Klynge-relevant politik / initiativer
Herning Kommune	Byplanlægning	Herning	Implicit i byplanlægning
Ringkøbing Amt	Regionplanlægning og regional udvikling	Ringkøbing	»Betingelserne for kompetenceklynger skal fremmes for eksempel ved at fremme udveksling af viden mellem virksomheder inden for samme kompetenceklynge.«(Erhvervs politik 2001).Støtter videncentrene i regionen som fremmer udveksling af viden mellem virksomheder i samme klynge.
Landsdelscenter Midt-Vest	Regional udvikling	Struer	Fælles planstrategi for kommunerne i Midt-Vest forventes at have fokus på klynger (under udarbejdelse). ⁸ Støtter videncentrene VIFU (Holstebro), HIH Vind (Herning) og Center for Underleverandører (Herning)
Det Midtjyske Bysamarbejde	Samarbejde om regional erhvervsudvikling, hvor de midtjyske byer ses som lokomotiver. Deltagere: Randers, Bjerringbro, Grenaa, Herning, Holstebro, Horsens, Silkeborg, Skanderborg, Viborg og Århus	Netværk	Netværket er etableret i september 2004, og politikker og strategier er endnu ikke formuleret
Herning-Ikast-Brande-Åskov Erhvervsråd (HIBAE)	Generel erhvervsservice Temakurser	BIRC, Birk Centerpark, Herning	Involveret i samtlige klynge-relevante initiativer
Erhvervsknude-punkt Midtjylland (HIBAE)	Generel erhvervsservice. Partnere i knudepunktet er Herning, Ikast, Brande kommune, Aaskov, Trehøje, Aulum-Haderup og Videbæk kommuner	BIRC, Birk Centerpark, Herning	
TEKO Center Danmark	Uddannelsescenter for tekstil og beklædning	Herning by	Kompetencer til tekstil- og beklædningsklyngen
Herning Ingeniør- og Handelshøjskole (HIH)	Handels- og Ingeniør-høj-skole. Sprog, økonomi, ingeniør, cand.merc.	BIRC, Birk Centerpark, Herning	Fokus på generelt videncenter i regionens virksomheder
Videncenter for Vindenergi (HIH Vind)	Netværksknudepunkt. Forskning i vindenergi	BIRC, Birk Centerpark, Herning	Koordinerende netværkspunkt for vindenergisektoren
Center for Underleverandører (CFU)	Underleverandørindustriens kompetencecenter for industriel samhandel og netværk	BIRC, Birk Centerpark, Herning	
Uddannelsescenter Herning, CEU	Akademiuddannelser, erhvervs-gymnasiale uddannelser, gymnasiale uddannelser og efteruddannelse. Udnævnt til Regionalt Vækstmiljø	Herning	Ikke direkte
Erhvervsakademi-erne Midtvest og Midtjylland	9-15 korte videregående heltidsuddannelser. Hjemsted for vækstmiljøet <i>Erhvervsakademi Midtjylland Innovation</i> (EMI)	Herning, Holstebro og Ikast	Ikke direkte
Videncenter for Fødevarerudvikling (VIFU)	Forskning og udvikling for fødevarerbranchen.	Holstebro, NOVEM Park	Koordinerende netværkspunkt og forskningsaktiviteter for fødevarerbranchen
Nordvestjysk Energi- og Miljøcenter (NOVEM)	Kombineret erhvervspark, iværksættercenter, uddannelsescenter, konferencecenter og forskning. Huser Ringkøbing Amts Erhvervsservice (tidligere TIC)	Holstebro, NOVEM Park	I form af VIFU
Nordvestjysk Erhvervsråd og Erhvervscenter	Erhvervsservice	Holstebro, NOVEM Park	Ikke direkte
HIH Development A/S	Tilbyder bistand og rådgivning til innovative projekter. Tæt samarbejde med relevante uddannelsesinstitutioner, blandt andet Herning Ingeniør- og Handelshøjskole (HIH)	BIRC, Birk Centerpark, Herning	Ikke direkte

⁸ TEKO Kler sig på, Inforama (www.erhvervsraadet.dk)

Tabel 11. Klyngefremmende aktører og erhvervsklyngerne i og omkring Herning

Aktør	Bidrag til erhvervsklynge	Erhvervsklynge
Ringkøbing Amt	Organisatorisk	Samtlige
Landsdelscenter Midt-Vest	Organisatorisk Strategisk planlægning	Samtlige
Herning-Ikast-Brande-Åskov Erhvervsråd	Organisatorisk Delvist kompetencer	Samtlige
TEKO Center Danmark	Kompetencer	Tekstil og beklædning
Videncenter for Fødevarudvikling (VIFU)	Videnudveksling Kompetencer	Fødevarer
Videncenter for Vindenergi (HIH Vind)	Videnudveksling Kompetencer	Vindenergi
Center for Underleverandører (CFU)	Videnudveksling	Underleverandører

TEKO er i konstant udvikling og sætter ofte nye mål. Det er en stor styrke. Når virksomhederne oplever en brancheglidning, følger skolen med. Det sker blandt andet i disse år, hvor den drivende vision på TEKO er at udvikle uddannelsespaletten, så den nærmer sig et videncenter for »livsstil« og ikke blot tøj og tekstiler. Det er planen at udvide med nye produktområder, blandt andet sko, boliginteriør, accessories og møbler. Hvis det realiseres, forventer TEKO i løbet af få år at være oppe på omkring 1500 elever og studerende.⁹

Erhvervs- og klyngepolitik i Randers

Randers Kommune og Randers Erhvervsudviklingsråd (REU)

Den lokale erhvervs politik i Randers udarbejdes i samarbejde mellem Randers Kommune og Randers Erhvervs- & Udviklingsråd (REU). Kommunen har valgt at overdrage opgaverne omkring service overfor erhvervslivet til REU, som er en selvejende institution med ca. 350 lokale medlemsvirksomheder. I rådet sidder repræsentanter for byrådet, DA, LO, erhvervsskolerne, turistforeningen, handelsrådet, landbrugsorganisationerne og medlemsvirksomhederne.

Den erhvervspolitiske indsats er delt mellem Randers Kommune og REU: *Byrådet* godkender erhvervs politikken for kommunen og sikrer grundlaget for den vedtagne politik samt godkender tilskuddet til REU. REU koordinerer indsatsen indenfor erhvervsområdet, turismeområdet og handelsområdet. REU varetager service- og rådgivningsfunktioner overfor de lokale virksomheder. Derudover varetager REU også udviklingsinitiativer og opgaver omkring erhvervsudvikling. REU har ansvaret for at koordinere den overordnede indsats på erhvervsudvikling, turisme og detailhandel i Randers. REU er bindeled mellem erhvervsliv, arbejdsmarkedets organisationer, offentlige myndigheder, erhvervsuddannelserne, kultur-, sports- og fritidsorganisationer m.v.¹⁰

Den nuværende lokale erhvervs politik, som REU har det overordnede an-

⁹ Den fælles planstrategi skal indeholde "et bud på hvordan der skabes særligt gode fysiske rammer for kompetenceklynger af virksomheder." (Plan- og Budgetstrategi 2003: 17).

¹⁰ På turismeområdet er opgaverne overdraget til Turistforeningen for Randers og Omegn. Turisme- og detailhandelsområdet behandles ikke her.

Tabel 12. Fokusområder i REU's erhvervspolitik

1. Den oplevelsesorienterede handelsby

Udvikling af projekter der kan styrke rammerne for en sikring og styrkelse af bykernen. Projektgruppen kan igangsætte projekter eller opfordre organisationer og andre til at igangsætte projekter, ligesom Randers Kommune kan anmodes om at medvirke til at igangsætte projekter, der baserer sig på hel eller delvis kommunal finansiering.

2. Infrastruktur og mental vækst

Der udvikles en samlet projektplan, der beskriver investeringsplan, tidsplan, finansieringsmuligheder og konsekvensberegninger for Randers' forøgede værdi i fast ejendom.

3. Randers som boligby

Projektgruppen har ansvaret for at udvikle projekter, der kan udvikle Randers som et attraktivt boligområde. Projektgruppen kan selv igangsætte projekter eller opfordre organisationer og andre til at igangsætte projekter, ligesom Randers Kommune kan anmodes om at medvirke til at igangsætte projekter, der baseres på hel eller delvis kommunal finansiering.

4. Industrien i vækstgrupper

Baserer sig på vigtigheden af, at samtlige virksomheder må forberede sig på vidensøkonomien, opbygge de nødvendige kompetencer og omstille sig til de nye konkurrencevilkår og krav, der stilles til dem. Projektgruppen har ansvaret for at planlægge og udvikle projekter, der styrker industri-virksomhedernes udvikling

5. De fremtidige nye arbejdspladser

Projektgruppen har ansvaret for at udvikle projekter, der kan fastholde og udvikle Randers som et attraktivt erhvervsområde for innovative iværksættere.

6. Uddannelse som støtter Randers' udvikling

Projektets formål er at sikre, at Randers kan tilbyde tilstrækkelige uddannelsesmuligheder i byen. Projektet tager udgangspunkt i det faktum, at der er mangel på de mellemlange- og længerevarende uddannelser i Randers. Projektgruppen har ansvaret for at udvikle projekter, der kan udvikle Randers som en attraktivt uddannelsesby.

Kilde: Randers Erhvervs- og Udviklingsråd, 2002.

svar for, har 6 fokusområder, tabel 11, som er formuleret af en række arbejdsgrupper med repræsentanter fra det lokale erhvervsliv, kommunen, private personer og lokale organisationer. Flere af fokusområderne adskiller sig fra, hvad lokale erhvervsråd traditionel arbejder med, idet REU ikke kun har fokus på traditionel erhvervsservice til virksomhederne, men også indgår i et samspil med Randers kommune om udviklingen af byens overordnede udviklingsstrategi. REU er således aktiv i diskussioner om byplanlægning, boligpolitik og by-branding, der af REU ses som afgørende for, at lokale virksomheder kan tiltrække de rigtige videnarbejdere.

I den formulerede erhvervspolitik er der således ikke gjort overvejelser om at styrke de erhvervsbrancher, som i Randersområdet er særligt fremtrædende (fødevarestøtteeerhverv, møblerfremstilling, transportfremstilling og medico-service). Ikke desto mindre er der under initiativet »Industrien i vækstgrupper«, som er et initiativ målrettet virksomheder i Randers, der har meget montage-arbejde (for eksempel fremstilling af tog og landbrugsmaskiner), tegn på at en klyngetanke er slået igennem. Med dette initiativ har REU sat fokus på at fastholde og udvikle de eksisterende industrivirksomheders styrkepositioner ved hjælp af en række initiativer: opbygning af netværk og ERFA-grupper indenfor *Industriens Viden- & Kompetencecenter (IVK)*, udbygning af netværk inden for brancher, på tværs af brancher- og mellem virksomheder og uddannelsesinstitutioner, etablering af fora for kompetenceudvikling samt videndeling mellem virksomheder.

Intitiativet IVK kan derfor til en vis grad tolkes som et klyngeopbyggende/støttende initiativ. IVK har bla. til hensigt at støtte montagevirksomhederne i Randers og Kron-jylland. I om-rådet ligger relativt mange store industri-virksomheder med meget montagearbejde. Man ser det som en mulighed at udvikle montage som en spidskompetence for området. Klynge-lignende elementer ved IVK-initiativet er, at det sigter på stærk videndeling mellem virksomheder, hyppig vandring af arbejdskraft mellem virksomhederne, inddragelse af lokale videns- og uddannelsesinstitutioner i vidensopbygning, samt geografisk nærhed.

Tabel 13. Eksempler på REU's øvrige aktiviteter

Kompetenceudviklingsprojektet "Kronjylland – viden, vækst og beskæftigelse"	Projektets mål er at højne virksomhedernes viden- og uddannelsesniveau og dermed styrke mulighederne for at etablere nye arbejdspladser. Fokus er på de kronjyske vækstvirksomheder. Gennem seminarer, erfa-grupper og individuel kompetenceudvikling vil der blive skabt et tæt samarbejde mellem virksomhederne på tværs af kommunegrænser. Projektet er støttet af Den Europæiske Socialfond og løber fra 1. september 2004 til 31. december 2006.
Praktik-projektet »IT-Vest«	IT-Vest er et uddannelses- og forskningssamarbejde mellem Handelshøjskolen i Århus, Syddansk Universitet, Aalborg Universitet og Aarhus Universitet. Formålet er, at studerende ved de fire uddannelsesinstitutioner kan fungere som videnmæssig løftestang for regionens virksomheder og dermed tilføre erhvervslivet nye kompetencer. REU står for formidlingen af kontakter mellem virksomheder i Kronjylland og de fire uddannelsesinstitutioner. Projektet er støttet af Århus Amt.
"Start og vækst"	REU forestår også kurser og støtte til iværksættere, blandt andet i regi af programmet "Start og Vækst", hvor der ydes gratis assistance af en konsulent i opstartsperioden til udviklingen af bæredygtige forretningskoncepter.
Randers Udviklingspark	REU har etableret Udviklingsparken Randers i Mediehuset tæt ved Randers Havn, hvor der er plads til 40-50 iværksættervirksomheder der lejer sig ind og får adgang til fælles receptions-, telefonomstillings- og it-faciliteter. Udviklingsparken er udover REU også støttet af Randers Kommune, Århus Amt og Kronjyllands Udviklingsråd.
Randers Campus Park	REU arbejder desuden på at udvikle den tidligere Randers Kaserne til Randers Campus Park, hvor de ca. 40.000 km ² i området kan bruges til en samspillende kombination af erhvervsudvikling, uddannelses- og forskningsudvikling samt sports- og fritidsudvikling.

Et centralt element i IVK har været tilrettelæggelse af en række uddannelsesforløb for de del-tagende virksomheders medarbejdere i samarbejde med de lokale erhvervsskoler. Således er for eksempel en særlig montageuddannelse blevet udviklet i samarbejde med virksomhederne.

De tre store industrivirksomheder i Randers, *Bombardier*, *Bosal-Sekura* og *Dronningborg*, har været primus motorer i IVK, som har haft ca. 50 deltagende virksomheder. Mange af regionens små virksomheder vurderer IVK som vigtigt, fordi de netop kan få indblik i, hvordan de store virksomheder griber tingene an. Det er en stor fordel, da det ofte er de store virksomheder, der er længst fremme med for eksempel at indføre ny teknologi (Randers Erhvervs- og Udviklingsråd, 2002). Med IVK er der således tale om et initiativ, der først og fremmest styrker udviklingen af lokalspecifikke faglige kompetencer; nemlig det at kunne lave højt kvalificeret montagearbejde. Projektet har været støttet af Erhvervs- og Boligstyrelsen.

Århus Amt

Århus Amt og Kommuneforeningen for Århus Amt har i 2004 udarbejdet et udkast til en regional udviklingsstrategi for Østjylland. Den »Østjyske vision« er, at: »Østjylland skal stå endnu stærkere som hele Vestdanmarks kraftcenter.« (Århus Amt & Kommuneforeningen for Århus Amt, 2004).

Endvidere hedder det, at for at fastholde og udvikle positionen som Vestdanmarks vækstcenter skal den østjyske region de kommende år i endnu højere grad fokusere på de faktorer, som skaber ny vækst i videnøkonomien. I

udkastet foreslås det også, at virksomhedernes muligheder for at indgå i netværk skal fremmes yderligere, for eksempel gennem erhvervsservicesystemet.

I Århus Amt kan blandt andet identificeres en klynge inden for fødevarerområdet, hvor om-drejningspunktet er de store fødevarerkoncerner og store underleverandører til branchen, som i langt de fleste tilfælde er placeret i Århus. Desuden forsker en række videninstitutioner i området ligeledes i fødevarerelaterede emner. Nogle af landets største fødevarerkoncerner har hjemsted i amtet: *Danish Crown*, *Arla Foods*, *Tulip International*, *Århus Oliefabrik* og *Danisco-Cultor*. Endvidere er der i amtet *York Refrigeration* og *Invensys Process Systems*, der fremstiller køleanlæg og maskiner til fødevarerindustrien. Hertil kommer et stort net af underleverandørvirksomheder i fødevarerbranchen.

Djursland og Kronjylland er forholdsvis stærkt specialiserede inden for fødevarerområdet i modsætning til amtets øvrige områder. Det er karakteristisk for klyngen, at en betydelig del af de forskningstunge elementer i den danske fødevarerindustri er samlet i amtet. Udover den virksomhedsinterne forskning forskes der på en række offentlige videninstitutioner i fødevarerelaterede emner. Et eksempel er *MAPP-centret* ved Handelshøjskolen i Århus, hvor der forskes i produktudvikling, afsætning og distribution af fødevarer. Århus Amt vurderer, at en stærk forsknings- og udviklingsindsats er af afgørende betydning for klyngens udvikling. Derfor sigter amtets erhvervspolitiske indsats på at styrke samspillet mellem fødevarerhvervet og forskningsinstitutionerne. Den forskningsbaserede indsats på fødevarerområdet er også central i det jysk-fynske erhvervsamarbejde (Århus Amt, 2003; De Jysk-Fynske Amter, Kommuner og Erhvervsministeriet, 2000).

Dansk Fødevarer Forum (DFF)

Organiseringen inden for klyngen sker blandt andet i regi af *Dansk Fødevarer Forum* (DFF) i Hobro, der sigter mod at skabe et tværfagligt samarbejde mellem virksomheder inden for fødevarersektoren. Foreningens målgruppe er virksomheder fra levnedsmiddelindustrien, leverandører af emballagekoncepter for fødevarerindustrien, leverandører af maskiner til fødevarerindustrien samt relevante brancheorganisationer. DFF blev stiftet i 1994 på initiativ af en række virksomheder og organisationer i fødevarerindustrien. Foreningen blev grundlagt med det formål at skabe en organisation, som repræsenterer alle interessenter i dansk fødevarerindustri. Foreningen, som i dag har mere end 75 medlemmer, sigter mod virksomheder i den danske fødevarersektor, herunder primærproduktion, fødevarerproduktion, leverandører af ingredienser, maskiner og emballage, detailhandelen, brancheorganisationer, rådgivende virksomheder, forsknings- og udviklingsinstitutioner samt offentlige myndigheder. Det er Dansk Fødevarer Forums vision at være det foretrukne netværk for den danske fødevarersektor (www.foedevareforum.dk)

IT-byen Katrinebjerg

Et andet eksempel på en klynge i Århus amt ligger inden for IKT-området. IT-byen Katrinebjerg i Århus by er i rivende udvikling og har en afgørende rolle at spille blandt andet i kraft af specialiseret forskningskapacitet, velud-

viklet infrastruktur og velkvalificeret arbejdskraft. Her ligger bla. *Center for Entrepreneurship*, der er et uddannelses-, formidlings-, forsknings- og udviklingscenter. Målgruppen er studerende, Ph.D.-studerende, lærere og forskere fra de højere læreanstalter og videregående uddannelsesinstitutioner samt alle potentielle videnbaserede og innovative iværksættere inden for IT, biotech, medico m.m. Formålet med centret er at udvikle og understøtte en innovativ iværksætterkultur og dermed at øge antallet af videnbaserede iværksættere og kommercielle projekter. Samtidig er det hensigten at skabe »et campus« i Århus for gennemførelsen af uddannelsesinstitutionernes entreprenuraktiviteter, styrke de enkelte uddannelsesinstitutioners eget miljø for entrepreneurship, samt at sikre en tæt kontakt og et løbende samarbejde med alle de væsentlige eksterne aktører. Center for Entrepreneurship er etableret af Arkitektskolen i Aarhus, Handelshøjskolen i Århus, Ingeniørhøjskolen i Århus, Aarhus Universitet, Århus Kommune og Århus Amt med støtte fra Den Europæiske Socialfond. Andre væsentlige videninstitutioner indenfor klyngen er *Alexandra Instituttet* (samler forskning, offentlige institutioner/aktører og virksomheder) samt *IT-Vest* (samarbejde mellem universiteter og handelshøjskoler i det jysk-fynske område).

Science Park Aarhus

Biotek- og Biomedicoklyngen i Østjylland er en ung og forholdsvis lille

Tabel 14. Erhvervsfremmeaktører og -initiativer i og omkring Randers

Aktør / initiative	Ydelse / arbejdsområde	Lokalisering	Klynge-relevant politik / initiativer
Randers Kommune	Strategisk byplanlægning	Randers	Ikke direkte
Århus Amt	Regionplanlægning	Århus	Ikke direkte
Randers Erhvervs- & Udviklingsråd (REU)	Koordinering af erhvervsudviklingsindsats, service og rådgivning	Randers	Delvist initiativet »Industrien i vækst-grupper«
Iværksætter Center Kronjylland (REU)	Iværksætterrådgivning	Randers	Ikke direkte
Århus Amt	Århus Amts erhvervsstrategi	Århus	Særlig fokus på IT, medico, transport og fødevarer
Jylland-Fyn Samarbejdet	Erhvervsudviklingssamarbejde på landsdelsniveau		
Udviklingsparken Randers	Beliggende i Mediehuset, hvor der er plads til 40-50 små videnog vækstpottentielle iværksættervirksomheder.		Ikke direkte
Industriens Videns- & Kompetencecenter (IVK)	Kompetenceudvikling og videnudveksling. Målgruppe: Montageindustrien i Randers		Ja, ifølge en alternativ klyngeforståelse
IT-byen Katrinebjerg		Århus	IT
Alexandra Instituttet		Århus	IT
Dansk Fødevarer Forum (DFF)		Hobro	Fødevarer
MAPP-centret ved Handelshøjskolen i Århus		Århus	Forsker i produktudvikling, afsætning og distribution af fødevarer Fødevarer

Tabel 15. Klyngefremmende aktører og erhvervsklyngerne i og omkring Randers

Aktør	Bidrag til erhvervsklynge	Erhvervsklynge
Randers Erhvervs- & Udviklingsråd (REU), initiativet IVK	Koordinering	
Århus Amt	Koordinering Støtte til videncentre og uddannelse	IT, medico, transport og fødevarer
MAPP-centret ved Handelshøjskolen i Århus	Forskning	Fødevarer
Dansk Fødevarer Forum (DFF)	Koordinering	Fødevarer
IT Byen Katrinebjerg	Forskning	IT
Alexandra Institutet	Forskning	IT

klynge, der primært er centreret om offentlige viden- og forskningsmiljøer. Klyngen består af omkring 25 virksomheder med i alt ca. 100 ansatte. De tre største virksomheder beskæftiger tilsammen omkring 75 personer, de resterende virksomheder har typisk 1-2 ansatte. Størstedelen af virksomhederne inden for klyngen ligger i *Science Park Aarhus*. Biotek- og biomedicoklyngen i Århus kan opfattes som en del af den nationale klynge, der har et stærkt fundament i *Medicon Valley* i Øresundsregionen.

Det Midtjyske Bysamarbejde

Randers har som Herning i september 2004 indgået aftale med de største byer i regionen for at styrke erhvervsudviklingen i den kommende Region Midtjylland: *Det Midtjyske Bysamarbejde*. Som nævnt tidligere er det opfattelsen i byerne, at de udgør en sammenhængende region, hvor det i fremtiden vil være mere hensigtsmæssigt sammen at konkurrere mod andre regioner end at konkurrere indbyrdes.

Erhvervs- og klyngepolitik i Nakskov

Nakskov Kommune

Siden slutningen af 1990'erne har erhvervspolitikken i Nakskov fulgt en »grøn tråd«, hvor miljøhåndtering og miljøteknologi har været i fokus. Et enigt byråd i Nakskov valgte i 1998 at igangsætte en betydelig mere proaktiv, risikovillig, men også mere langsigtet erhvervspolitik end tidligere (Hansen & Smidt-Jensen, 2004). Den nye linie blev tegnet i 1999, hvor der blev udarbejdet en masterplan for Nakskov Industri- og Miljøpark, dvs. et nyt stort industriareal på 1.150.000 m². Planen udformede en ny overordnet struktur for havnearealet og nærtliggende arealer. Allerede under udarbejdelse af masterplanen for havneområdet besluttede Vestas at etablere produktion i området, hvilket blandt andet skyldtes en massiv markedsføringskampagne fra Nakskov Kommunes side. Kommunen har senere opkøbt yderligere arealer på havnen, blandt andet hele det tidligere værftsområde. Et af målene har været at opbygge et maritimt logistikcenter.

En handlekraftig organisation har været en vigtig forudsætning for, at den grønne linie er blevet holdt, og at mange projektideer er blevet realiseret.

Forudsætningen for etableringen af nye virksomheder i Nakskov og dermed også den beskæftigelsesmæssige fremgang, som det har resulteret i, har været en bevidst sam-men-tænkning af fysisk planlægning og erhvervsudviklingspolitik.

I 2003 er erhvervsudviklingsarbejdet rykket tættere på borgmestren, da *Erhvervssektionen* blev etableret som en stabsfunktion. Erhvervssektionen skal arbejde for at

- formidle kontakt mellem eksisterende virksomheder i byen og potentielle nye virksomheder med henblik på at opnå symbiose og synergieffekter
- formidle kontakt mellem eksisterende virksomheder i byen i forbindelse med blandt andet outsourcing
- opbygge strategiske alliancer med blandt andet kommuner, videntcentre og forskningsinstitutioner for eksempel i forbindelse med at styrke klynger
- markedsføre de lokale industriområder (www.nakskov.dk/erhverv)

Strategiske planer og investering i turismeprojekter er administrativt også underlagt Erhvervssektionen.

Erhvervsråd Lolland-Falster

Erhvervsråd Lolland-Falster arbejder for at skabe et dynamisk og innovativt vækstmiljø i tæt samarbejde med det offentlige og erhvervslivet (www.erhverv-lolland-falster.dk). Erhvervsrådets opgave er at medvirke til skabelsen af de optimale rammer for erhvervslivet på Lolland-Falster samt at skabe værditilvækst for medlemsvirksomhederne. Derudover er målet at bidrage til en beskæftigelsesmæssig udvikling ved at være den drivende kraft for det fælles erhvervsfremme. Ved at synliggøre og profilere Lolland-Falster som et attraktivt og dynamisk vækstområde arbejder erhvervsrådet også på at tiltrække nye virksomheder, produktioner og investeringer til området. Erhvervsrådets vision er »at udvikle Lolland-Falster til det mest dynamiske erhvervsområde i Østersøregionen.«

Målsætningen er dels at være et kompetencecenter, der er omdrejningspunktet for erhvervsudviklingen på Lolland-Falster samt at være et kompetencecenter, der har økonomiske og personalemæssige ressourcer til at yde en professionel og aktiv indsats for vækst på Lolland-Falster (www.erhverv-lolland-falster.dk). Erhvervsråd Lolland-Falster varetager også Storstrøms Amts nye erhvervsserviceordning i samarbejde med Iværksætterregion Syd-, Østsjælland og Møn, Næstvedegnens Erhvervskontor A/S, og Storstrøms Erhvervs-service ApS. Ordningen erstatter den tidligere iværksætterordning Iværksætter Kontakt Storstrøm, og har til formål at sikre en mere forenklet og bedre koordineret offentlig erhvervsservice; ikke kun over for iværksætterne, men også overfor eksisterende virksomheder.

Videntcenter Råhavegård

Råhavegård i Holeby uden for Nakskov huser Erhvervsråd Lolland-Falster, Grønt Center, Syd-Tek, Lolland-Falster Kommunesamarbejdet og Femern Bælt Forum. På sigt er planen, at der skal ske en fælles markedsføring af Rå-

havegård fra de parter, der allerede i dag har til huse på stedet, ligesom det vil være naturligt at lægge forskellige funktioner sammen, således at der skabes en optimering af opgaverne. Ideen med *Videncenter Råhavegård*, der bliver stedets nye fælles navn, er at skabe en fælles identitet og samhørighed, som kan være med til at styrke den enkelte organisation og virksomhed, der har hjemme på Råhavegård

Syd-Tek og Grønt Center

Etableringen af Syd-Tek og Grønt Center fandt sted i forbindelse med det EU-støttede erhvervsudviklingsprogram *Start Lolland* (1987-1991). Begge centre arbejder med landbrugs- og miljøforskning samt produktudvikling. Efter Start-Lollands ophør er begge centre fortsat som amtslige erhvervscentre, der dog især betjener Lolland.

De to centre finansieres af Storstrøms Amt og af egne indtægter, blandt andet fra EU-projekter. Kontrakterne mellem centrene og Storstrøms Amt har de seneste år gennemgået en udvikling fra traditionelle driftstilskud over kontrakt køb til resultatkontrakter. Ifølge Storstrøm Amts erhvervspolitiske handlingsplan skal centrene samtidig udvikle deres projektaktiviteter, netværksaktiviteter og øvrige virksomhed, da det efter 2006 må forventes at der ikke længere er regionale strukturfondsmidler til centrene. Derfor er der behov for at centrene afdækker og opdyrker nye finansieringsmuligheder, etablerer nye typer netværk og partnerskaber etc. (Storstrøms Amt, 2003).

Grønt Centers primære målgruppe er jordbrugserhvervet samt de virksomheder, der knytter sig hertil. Centret samarbejder blandt andet med Danmarks Farmaceutiske Højskole, Danmarks Tekniske Universitet og Fejø Forsøgsplantage. I centrets projekter er det en betingelse, at universitetsmiljøer, sektorforskningsinstitutioner og lignende deltager i størstedelen af projekterne. Det er for eksempel tilfældet i projekt Havneslam, Turismeprojektet samt det kommende regionale vækstmiljø, »Frøvækst«, der opbygges i samarbejde med virksomheder og undervisnings- og forskningsinstitutioner i Storstrøms- og Vestsjællands Amter.

Grønt Center er af Storstrøms Amt udset til spille en central rolle i udviklingen af nye fiberbaserede produktioner. Det er målet at etablere et kommercielt bæredygtigt fibercenter over en 3-årig periode startende i 2003, hvorunder der vil blive dannet strategiske alliancer såvel nationalt (Landbrugets Rådgivningscenter / Forskningscenter Risø / Danisco m.fl.) som internationalt (Storstrøms Amt, 2003).

Syd-Tek Teknologi- og Udviklingscenter har på samme måde som Grønt Center indgået en resultatkontrakt med Storstrøms Amt og fungerer som en integreret del af amtets erhvervs-fremmessystem. Et centralt formål med Syd-Tek er at øge det regionale viden- og innovationsniveau. Oprensning af havneslam er et udviklingsprojekt i Syd-Tek regi. Projektet gennemføres i samarbejde med Grønt Center, Danmarks Tekniske Universitet, Nakskov kommune og entreprenørfirmaet Per Aarsleff A/S. Parterne vil efterfølgende deltage i markedsføring af metoden i et kommercielt miljøkoncept.

Syd-Tek er også involveret i *Fibercenterprojektet*, der omhandler opbygning af et regionalt udviklingscenter for fiberbaserede produktioner i samarbejde med Grønt Center og videninstitutioner som Landbrugets Rådgivningscenter, Forskningscenter Risø, Landbohøjskolen m.fl. samt virksomheder som Danisco, REFA m.v. Projektet gennemføres i Syd-Tek regi og er finansieret på plads med tilskud fra Den Regionale Udviklingspulje (DRUP) og Mål-2.

Nakskov Uddannelsescenter (NUC)

Nakskov Uddannelsescenter (NUC) huser ungdoms- og voksenuddannelserne i Nakskov samt Nakskov Gymnasium og erhvervsuddannelserne indenfor de tekniske og merkantile områder (EUC Lolland). Blandt erhvervsuddannelserne er der en i multimediedesign. Den finder sted på *Interactive Media & Marketing Academy (IMMA)*, der har lokaler i den tidligere administrationsbygning til Nakskov skibsværft.

Storstrøms Amt

Storstrøms Amt har påtaget sig et ansvar for at styrke samspillet mellem de erhvervsfremme-aktører, der arbejder i amtet. Koordinatorrollen skal ifølge amtet ikke ses som en styringsrolle, der rækker ud over den naturlige indflydelse, der følger af amtets egen økonomiske og ressourcemæssige indsats, men mere som en katalysator- og formidlerrolle (Storstrøms Amt, 2003).

I Storstrøms Amt kan virksomheder og erhvervsfremmeaktører søge om tilskud til projektaktiviteter, som fremmer amtets erhvervsliv. Amtet finansierer egenhændigt *Det Regionale Udviklingsprogram (DRUP)*, og herudover er regionen støttet af en række EU-programmer.

De fire regionale erhvervscentre i Storstrøms Amt¹¹ spiller en væsentlig rolle i realiseringen af amtets erhvervsudviklingsstrategi. Storstrøms Amt har i sin resultatkontrakt med de regionale erhvervscentre, heriblandt Grønt Center og Syd-Tek, prioriteret, at centrene blandt andet skal beskæftige sig med indsatsområdet *Viden og innovation i virksomhederne*. Dette er også et indsatsområde i Vestsjælland-Storstrøm samarbejdet. Formålet er at udvikle rammer, der kan bidrage til at områdets små og mellemstore virksomheder kan udvikle og opgradere sig og dermed blive i stand til at møde og få gavn af de nye udfordringer, som udspringer af den teknologiske og digitale udvikling. Endvidere finder amtet det vigtigt, at der sikres gunstige rammer for samspil mellem områdets virksomheder, videnscentre og uddannelsesinstitutioner i og uden for området. Der kan i den forbindelse skabes »videnkorridorer« til Danmarks Tekniske Universitet, Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Syddansk Universitet, Teknologisk Institut og andre videnscentre uden for amtet. Én mulighed, som amtet peger på, er at etablere samarbejde med forskerparker som CAT ved Roskilde, Forskerpark Fyn i Odense og andre innovationsmiljøer.

Et godt og veludbygget netværk er en forudsætning for at kunne overføre

¹¹ *Syd-Tek* og *Grønt Center* er begge placeret på Råhavegård i Holeby ved Nakskov. *Turisme Region Syd* er beliggende i Nykøbing Falster og *TIC-Storstrøms Erhvervscenter* er beliggende i Vordingborg.

viden fra F&U-institutioner og for at kunne skabe en dialog mellem virksomheder og forskning til gavn for udviklingen af regionens virksomheder og forskningen. Derfor prioriterer amtet i sin resultatkontrakt overfor erhvervscentrene, at *videnflow*'et i netværkerne mellem centrene, deres samarbejdspartnere og kunder styrkes. Centrene skal fortsat opbygge og pleje netværk, der sikrer et godt samarbejde med erhvervslivet samt vidensoverførsel til/fra nationale og internationale forsknings- og udviklingsinstitutioner. Centrene skal samarbejde og sammenflette deres netværk til gavn for vidensopbygning og –flow. Centrene skal arbejde for, at der som minimum opbygges 1-2 virksomhedsnetværk omkring hvert center (Storstrøms Amt, 2003).

Vestsjælland-Storstrøm Erhvervssamarbejdet

Vestsjælland-Storstrøm Erhvervssamarbejdet er et erhvervssamarbejde på landsdelsniveau på linie med Jysk-Fynsk erhvervssamarbejde. Samarbejdet blev etableret i sommeren 2001 af amter og kommuneforeninger i landsdelen og Økonomi- og Erhvervsministeriet som svar på udfordringerne i vidøkonomien. Sammen med en række regionale aktører har erhvervssamarbejdet igangsat flere projekter og initiativer til gavn for hele området.

Et indsatsområde under Vestsjælland-Storstrøm erhvervssamarbejdet er »*Styrke stærke klynger og fremme nye klynger*«. Det overordnede formål med indsatsområdet er at fremkomme med konkrete bud på, hvordan områdets stærke brancher og potentielle kompetenceklynger bedst kan understøttes, således at de to amter på sigt får skabt de rette rammebetingelser for klyngerne. Vestsjælland-Storstrøm har ifølge Erhvervs- og Boligsstyrelsen ingen regionale klynger. Til gengæld er der identificeret en række kompetenceklynger, som ikke er specifikt regionalt afgrænset. Nogle af disse kompetenceklynger er repræsenteret i Vestsjælland-Storstrøm. Det drejer sig blandt andet om klynger inden for svinekød, frøavl, vand og affaldshåndtering.

Der er i regi af erhvervssamarbejdet gennemført et analysearbejde af mulighederne for at fremme regionale kompetenceklynger. I processen er ti klynger blevet undersøgt og vurderet. Analysen peger på 1) frøavl, 2) miljø/energi/affaldshåndtering, 3) fibre og kompositter, 4) miljørigtig byggeri og 5) medico/sundhed som potentielle regionale kompetenceklynger i Vestsjælland-Storstrøm.

I det kommende erhvervssamarbejde skal det undersøges, hvordan disse klynger bedst kan styrkes. Det skal desuden undersøges, om der er potentielle regionale klynger indenfor udvalgte områder af fødevarerområdet. Der er indtil videre igangsat projekter indenfor tre klynger: 1) *Regionalt vækstmiljø for frøavl* (afventer godkendelse fra Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling), hvor blandt andet Grønt Center indgår som partner, 2) *Fibre Tech Centre*, et regionalt udviklingscenter for miljørigtige produkter baseret på plantefibre og kompositter heraf, som er etableret af blandt andet Syd-Tek og Grønt Center samt 3) et samarbejde mellem de tre miljøcentre i Kalundborg, Korsør og Nakskov. Miljøcentre forventes at kunne påvirke for eksempel vidensflow i og interesseskabelse om mulige klynger og netværk med elementer af klyngelignende karakter, for eksempel kompetenceudvik-

lende elementer. Centrene kan også hjælpe med at skabe kontakt mellem virksomheder og brancher.

Der er blandt virksomheder indenfor Vestsjælland-Storstrøm området (blandt andet Jupiter Plast) interesse for at skabe en *kompositklynge*, som kan danne modstykke til den tyngde, som findes i Kolding-området. Samtidig har Syd-Tek og en række samarbejdspartnere taget initiativ til at søge at etablere et fiberteknologicenter, som blandt andet kan øge områdets muligheder for at være på forkant med udviklingen indenfor anvendelse af plante-fibre. Aktiviteterne er især koncentreret i Storstrøms Amt, hvor nogle af de store virksomheder er beliggende. Men der er stor interesse for at samarbejde med flere relevante råvareproducerende og/eller aftagervirksomheder i Vestsjællands Amt og udenfor regionen. Det er ikke umiddelbart vurderingen, at der eksisterer en stærk fiber/kompositklynge i området. Omvendt

Tabel 16. Erhvervsfremmeaktører og -initiativer i og omkring Nakskov

Aktør / initiative	Ydelse / arbejdsområde	Lokalisering	Klynge-relevant politik/initiativer
Nakskov Kommune	Fysisk planlægning og erhvervsfremme	Nakskov	Miljøhåndtering og miljø teknologi
Storstrøms Amt	Erhvervsstrategi	Nykøping Falster	Støtter 4 erhvervscentre, blandt andet Grønt Center og Syd-Tek, som blandt andet skal styrke klynger inden for frøavl og komposit.
Storstrøm-	Strategisk erhvervsudviklingsprojekt på landsdelsniveau	Sorø & Nykøping Falster	Ja. Der er i 2002 igangsat en række initiativer for den regionale kompetenceklynge samarbejdet »Medico/sundhed«. Der er ikke igangsat initiativer for de øvrige regionale kompetenceklynger (frøavl, fibre & kompositter og fødevarer)
Erhvervsråd Lolland-Falster	Rådgivning, service, organisering af erfa-gruppe netværk	Holeby	Ikke direkte
Grønt Center	Forskning. Formidling af viden til virksomheder inden for blandt andet frøproduktion	Holeby	Frøvækst
Syd-Tek	Forskning. Formidling af viden til virksomheder inden for blandt andet fibre og kompositter	Holeby	Fibre og komposit
Nakskov Uddannelsescenter (NUC)	Gymnasium, erhvervsfaglige uddannelser, efteruddannelse, m.m.	Nakskov	Ikke direkte

Tabel 17. Klyngefremmende aktører og erhvervs-klyngerne i og omkring Nakskov

Aktør	Bidrag til erhvervs-klynge	Erhvervs-klynge
Nakskov Kommune	Fysisk rammer Erhvervsfremme for at styrke symbioser	Miljøhåndtering og miljøteknologi
Storstrøms Amt	Koordinering Støtte til videncentre og uddannelse	Frøavl, miljø/energi/af-faldshåndtering, fibre og kompositter, miljørigtigt byggeri og medico/sundhed
Storstrøm-Vestsjællands samarbejdet	Koordinering Støtte til videncentre og uddannelse	Frøavl, miljø/energi/af-faldshåndtering, fibre og kompositter, miljørigtigt byggeri og medico/sundhed
Grønt Center	Forskning	Frøvækst
Syd-Tek	Forskning	Fibre og komposit

synes der at være potentiale for at fremme en klyngedannelse, hvilket kan ske med basis i fibercentret med deltagelse af virksomheder indenfor fiber- og kompositområdet. Altså en klyngedannelse, der kombinerer ideen med at skabe en kompositklynge med en centerdannelse. Forudsætningen for en sådan klyngedannelse er dog, at fiberteknologicentret får et bredt sigte, hvor der også er fokus på forskning og udvikling til gavn for produktion baseret på syntetiske fibre samt en blanding af biomaterialer og syntetiske materialer. I den forbindelse har DJF, Flakkebjerg og Grønt Center taget initiativ til at udarbejde en ansøgning til Ministeriet for Videnskab, teknologi og udvikling om at gøre frøavlsklyngen til et regionalt vækstmiljø.

Bilag 2. Produktionsklynger i Randers

Fremstillingsvirksomheder indenfor transportsektoren

Hadsten Maskinfabrik	Hadsten
J L Montageteknik I/S	Hadsten
Sn Electronics A/S	Hadsten
Trelleborg Hadsten A/S	Hadsten
Hadsten Tip-Service A/S	Hadsten
Jokan Systems A/S	Randers
Randers Trailer	Fårup
A/S Randers Maskin-Automobil-og	Randers
Kurt Sørensen Maskinfabrik	Randers
H B Electronik ApS	Randers
Elektro-Nico I/S	Randers
Aktieselskabet	Randers
Dansk Elektrolyse A/S	Randers
Elcoteq Network Oyj-Finland	Randers
Elcoteq Network Oyj-Finland	Randers
Techlink Beverage Control A/S	Randers
Ingeniørfirmaet Poul Tarp A/S	Randers
Bosal Sekura Industries A/S	Randers
Milanta Maskinfabrik A/S	Randers
Bombardier Transportation	Randers
Dan-Bike A/S	Randers
F L Automatic	Randers

Virksomheder indenfor møbel - fremstilling

Systuen K F	Hadsten
Danlamin A/S	Hadsten
H E Mathiesens Møbelfabrik	Hadsten
Mygind A/S	Hadsten
Kollerup Møbelfabrik	Hadsten
Form 75 Hadsten A/S	Hadsten
Producent	Langå
3 R-Teknik ApS	Langå
Tjørnbo Møbler A/S	Langå
Frandsen Design-Møbler A/S	Langå
Søren Lund Møbler A/S	Gjerlev J
Verikon Furniture A/S	Gjerlev J
Faarup Møbelfabrik A/S	Fårup
Cubic - Conitec A/S	Fårup
Chas. Mortensen I/S	Randers
Klauber Flag	Randers
Bay Jacobsen A/S	Randers
Dansk Polerskivefabrik	Randers

Poul Wyrzt Polstermøbelfabrik A/S	Randers
Maskinfabrik Randers ApS	Randers
Komfort Møbelfabrik A/S	Randers
Schiønning & Elgaard ApS	Randers
Innovation Randers A/S	Randers
Kronjyllands Polsterværksted	Randers
A/S Niels Bach, Møbelfabrik	Randers
Rosenholm Møbelfabrik (Rf)	Randers
Lamipro A/S	Randers
TM Line 2000 A/S	Randers
Møbelfabrikken Toften A/S	Randers
Lil-Bett A/S	Thorsø
Global Stole	Ulstrup
Vinge Produktionscenter	Ulstrup
Fallesen Polstermøbler	Thorsø
Durius Møbelindustri ApS	Thorsø
Thorsø Tømrer- og Maskinsnedkeri A/S	Thorsø

Støtteerhverv til produktion af fødevarer

Pro Display A/S	Langå
Hedehus Maskiner A/S	Langå
Værum Maskinværksted	Randers
Samson Agro A/S	Langå
Dlg Randerseggen	Randers
Smurfit Neopac A/S	Randers
Pack Plast A/S	Randers
Hornbæk Plastindustri A/S	Randers
Randers Vacuum Plast	Randers
Cot-Products ApS	Randers
Rbr Plast ApS	Spentrup
Jotipac Randers A/S	Randers
Nilfisk-Advance A/S	Randers
Dronningborg Industries A/S	Randers
Buchtrup Maskinfabriks Eftf ApS	Randers
Randersbøren	Randers
Randers Møllebyggeri Af 1993 A/S	Randers
3B A/S	Randers
B F Montage ApS	Randers
Hounø A/S	Randers
Dlg	Mørke
Lypi-Auning I/S	Mørke
Den Selvejende Institution	Hornslet
Danpor I/S	Hornslet
Crisplant A/S	Hornslet
Elektropak Consult ApS	Mørke
Rubek Emballage A/S	Allingåbro
Lystrup Smede & Maskinforretning	Allingåbro
A/S Linco-Trading Machinery And	Auning
Flex-Foder A/S	Allingåbro
Assentoft Silo A/S	Randers

Auning Traktor- og Maskinværksted Crocus I/S	Auning Randers
Medico - service	
Opco I/S – Læge- og	Randers
Opco-Pharma ApS	Randers
C Mærsk Andersens Eftf A/S	Randers
Randers Jernbane Apotek	Randers
Svane Apoteket	Randers
Sønderbro Apotek	Randers
C Mærsk Andersens Eftf A/S	Randers
Randers Centralsygehus	Randers
Søren Lager	Randers
Lægerne Reiter og Skovborg I/S	Randers
Læge Alf Steen Lødrup	Randers
Lægerne Carsten Leth og Hasse Hinrichsen	Randers Randers
Lægerne	Randers
Læge Niels Holger Larsen	Randers
Praktiserende Læge	Randers
Læge	Randers
Læge Jesper Kjeldgaard og	Randers
Læge	Randers
Lægerne Bøsbrovej I/S	Randers
Læge	Randers
Alment Praktiserende Læge Søren	Randers
Alment Praktiserende Læge Søren	Randers
Vorup Lægehus Alment Praktiseren-	Randers
Lægerne Bodil Eg og Jørgen Winther	Randers
Lægepraksis	Randers
Praktiserende Læge	Randers
Praktiserende Læge	Randers
Lægerne Hans Villandsen og	Randers
Alment Praktiserende Læge	Randers
Læge Peter Vognsgaard	Randers
Lægerne I/S	Randers
Carl Asschenfeldt	Randers
Lægerne S Nielsen &	Randers
Læge H Mølhede Christensen	Randers
Læge Freddie Poulsen	Randers
Læge Sven Lanzky Otto	Randers
Læge Hans Henrik Hoelgaard	Randers
Læge	Randers
Læge Niels Lundsgaard	Randers
Speciallæge Jan Faber Starklint	Randers
Speciallæge I Hudsygdomme	Randers
Øjenlæge	Randers
Speciallæge I Øjensygdomme	Randers
Plastikkirurgisk Klinik ApS	Randers
Axel Blegvad Speciallæge I	Randers

Speciallæge I Øjensygdomme	Randers
Øreklubben	Randers
Thurid Christine Hauerbach	Randers
Øjenlæge Jan Holmark	Randers
Speciallægerne	Randers
Læge Erik Holk Poulsen	Randers
Tandlæge	Randers
Tandklubben Jan Bacher /	Randers
Lena Kjestrup	Randers
Tandlæge Kai Braad ApS	Randers
Tandlægeselskabet	Randers
Tandlægeselskabet	Randers
Tandlæge	Randers
Carsten Fokdal Spentrup ApS	Randers
Tandlæge	Randers
Tandlæge Karen Wang ApS	Randers
Tandlægeselskabet	Randers
Tandlægeselskabet Søren Strabo ApS	Randers
Tandlæge Hans Dyrmosé ApS	Randers
Tandlægeselskabet	Randers
Tandlæge Svend Tøttrup ApS	Randers
Tandlæge Helle Johannesen	Randers
Tandlæge	Randers
Tandlæge Lars Roed Andersen ApS	Randers
Tandlæge Ole Fenger	Randers
Tandlægeselskabet	Randers
Tandlægeselskabet Ulla S Hansen	Randers
Tandlægerne	Randers
Tandlæge Mogens Schou	Randers
Tandlæge Helmuth Bang	Randers
Centraltandklubben	Randers
Tandlæge H E Brodersen	Randers
Tandlæge Niels Calmer Braad	Randers
Tandlægerne L og B Kjeldgaard	Randers
I/S U Christensen & Chr Bock ApS	Randers
Jens Bech Mortensen Tandlæge	Randers
Tandlæge	Randers
Tandlægeselskabet	Randers
Tandlæge Lars Førring	Randers
Tandlæge Anette Burhardt	Randers
Tandlæge Hugo Sørensen Randers	Randers
Ingrid Bøye & Hans Lindegaard	Randers
Adent Dental Teknik	Randers
Klinisk Tandtekniker	Randers
Jes Hansen Randers ApS	Randers
Fysioterapeut	Randers
Klinik For Fysioterapi	Randers
Klinik For Fysioterapi	Randers
Skolepsykologisk Rådgivning	Randers
Lokalpsykiatrisk Center	Randers

Kiropraktisk Klinik	Randers
Kiropraktisk Klinik	Randers
J N Jørgensens Eftf	Randers
Randers Fodklinik	Randers
Klinik For Fodterapi	Randers
Klinik For Akupunktur	Randers
Progressive ApS	Randers
Massør	Randers
Randers Bo- og Erhvervstræning	Randers
Fonden og Det Selvejende	Randers
Ungdomscentret	Randers
Ungdomshjemmet Holberghus	Randers
Ungdomspensionen og	Randers
Børnepensionen Rismøllegård	Randers
Børne- og Ungdomspension	Randers
Boinstitutionen Glarbjerghus	Randers
Børneinstitutionen Tjørnholt	Randers
Bofællesskabet Kollev	Randers
Bofællesskab Ankerhusvej	Randers
Bofællesskab Garnisonsvej	Randers
Esbjerg Kommune	Randers
Bofællesskabet Nøddehaven	Randers
Bofællesskabet Nørresundby	Randers
Bofællesskab Hougårdsvej	Randers
Bofællesskab Skelvangsvej	Randers
Bofællesskabet	Randers
Bofællesskabet Vestergade	Randers
Flintebjergcentret	Randers
Pensionatet Høvejen	Randers
Pensionat Møllen	Randers
Bofællesskabet	Randers
Bofællesskabet Kollev	Randers
Bofællesskabet	Randers
Århus Amts Projekt	Randers
Randers Klosters Plejehjem	Randers
Kristrup Centret	Randers
Områdecenter Vorup	Randers
Områdecenter Dronningborg	Randers
Områdecenter Borupvænget	Randers
Gudenåcentret	Randers
Områdecenter Møllevang - Winters-	Randers
Tronholmcentret	Randers
Områdecenter Bakkegården	Randers
Områdecenter Rosenvænget	Randers
Områdecenter Randers Kollektivhus	Randers
Områdecenter Kristrup	Randers
Områdecenter Dragonparken	Randers
Områdecenter Lindevænget	Randers
Shalom	Randers
Fonden Valdemarhus	Randers

Referencer

Introduktion og sammenfatning

Landsplanafdelingen (2001):

Erhvervsklyngerne i den danske geografi. Arbejdsnotat, Landsplanafdelingen.

Landsplanafdelingen (2002):

Erhvervsklyngerne i den fysiske planlægning. Notatudkast, 12.08.2002. Landsplanafdelingen.

Nakskov: Miljø- og Energi

Carl Bro (2001):

Notat vedr. "Base Havn", Miljøkoncept Nakskov.

Carl Bro (2001):

Notat vedr. "MiljøkompetenceCenter", Miljøkoncept Nakskov.

Carl Bro (2001):

Notat vedr. "Havneslam", Miljøkoncept Nakskov.

Carl Bro (2001):

Notat vedr. "Vindmøller", Miljøkoncept Nakskov.

Carl Bro (2001):

Notat vedr. "Renseanlæg", Miljøkoncept Nakskov.

Carl Bro (2001):

Notat vedr. "Pyrolyse", Miljøkoncept Nakskov.

Erhvervsfremmestyrelsen (1998):

Lolland – udkant under udvikling.

Nakskov Kommune (1999):

Kommuneplan 1998-2009.

Rudbjerg og Nakskov Kommuner (2003):

Erhvervsudvikling på Vestlolland. Oplæg til Regionplanlægning i Storstrøms Amt.

Interviews den 12 og 13 November 2003 med Kommunaldirektør Jørn Husted Madsen, Erhvervschef Leo Christensen, Byplanlægger Jørn Johansen, Teknisk Chef Carlo Iversen, Forstander, Carlsen Toft, EUC Lolland, Uddannelsesleder Jørgen Elsmark, Interactive Media & Marketing Academy, IMMA, Direktør Birgit Hartvig Larsen, Grønt Center, Direktør Tina Kofoed og Erhvervsrådsmedlem Boye Steen, Lolland-Falster Erhvervsråd, Vicekommunaldirektør Søren Busch, Repræsentanter fra lokale virksomheder: Danisco, Vestas, Carl Bro, Nakskov Havn. Diverse Informationspjecer fra kommunale virksomheder: Nakskov Havn, Grønt Center, Syd-Tek, Erhvervsrådet Lolland Falster.

Randers: Medie, montage og fødevarer

Interviews den 27 og 28 Oktober 2003 med kommunaldirektør Steffen Røntorp, erhvervs- og udviklingsdirektør Bjarne Haubo Christensen, formand for Randers Erhvervs- og udviklingsråd, Per Nørret, social- og arbejdsmarkedschef, Ole Andersen, planchef John Traasdahl Møller. Med John Traasdahl Møller blev afholdt opfølgende interview den 27 November 2003.

Telefoninterview d. 14. april 2004 med erhvervs- og udviklingsdirektør Bjarne Haubo Christensen, formand for Randers Erhvervs- og udviklingsråd.

Optegnelser fra debataften "Hvad nu Randers" den 19 Juni 2003 i "Randers Regnskov", arrangeret af Randers Erhvervs- og Udviklingsråd, samt CD med optagelser fra mødet, udsendt af Randers Erhvervs- og Udviklingsråd.

Randers Erhvervs- & Udviklingsråd (2002):

Strategisk Notat. Erhvervsfremme i Randers 2002-2006.

Randers Kommune (2003):

Planstrategi 2003.

Randers Kommune (2002):

Kommuneplan 2001.

Randers Kommune (2002):

Politik: Uddannelse.

Randers Kommune (2002):

Politik: Bosætning.

Randers Kommune (2001):

Politik: Turisme.

Randers Kommune (2001):

Politik: Erhverv (del 1 og del 2).

Randers Kommune (1971):

Dispositionsplanskitse 1971.

Herning: Glidende omstilling

Det Økonomiske Råds Formandskab (2003):

Dansk Økonomi forår 2003, København.

Dybro & Haastrup Aps (2003):

Oplæg til kommissorium for udarbejdelse af planstrategier for Landsdelscenter Midt-Vest.

Herning Kommune (2003):

Plan- og budgetstrategi 2003.

Interview den 29 Oktober 2003 med sekretariatschef Jørgen Vædele Hansen og arkitekt Mette Berggreen, Herning Rådhus.

Interview den 28 Oktober 2003 med direktør Peter Møller og konsulent Thomas Antonsen, Landsdelscenter Midt-Vest, Peter Weiglin, Erhvervsrådet Herning-Ikast-Brande-Aaskov samt konsulent Anders (?) Nordvestjysk Erhvervsråd, Struer Rådhus.

Landsplanafdelingen (2000):

Analyse af kompetenceregioner, projektbeskrivelse af 7/12 2000.

Landsplanafdelingen (2001):

Erhvervsklyngerne i den danske geografi, arbejdsnotat, oktober 2001 ved Bue Nielsen.

Landsplanafdelingen (2002):

Erhvervsklyngerne i den fysiske planlægning, notatudkast af 12 August 2002 (BN/THS/HS).

Oxford Research A/S (2001):

Landsdelscenter Midt-Vest. Analytisk indspil til en erhvervsudviklingsstrategi og en planstrategi for Landsdelscenter Midt-Vest, udarbejdet for Landsdelscenter Midt-Vest og Landsplanafdelingen.

Ringkøbing Amt, Den Regionale Udviklingsenhed (2003):

Kompetenceklynger og styrkepositioner i Ringkøbing Amt.